

ศึกษาชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

A STUDY OF THE FIVE AGGREGATES AND THE TWELVE ĀYATANAS IN VIPASSANĀ MEDITATION IN THE THERAVADA BUDDHIST SCRIPTURE

แม่ชีดวงใจ กุทอง

สาขาวิชาวิปัสสนาภาวนา

บทคัดย่อ

จากการศึกษาการพิจารณาชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการปฏิบัติวิปัสสนา พบว่า เมื่อผู้ปฏิบัติพิจารณาชั้น ๕ รูป นาม ทางอายตนะ ๑๒ ตามความเป็นจริง ย่อมรู้รับรู้สภาวะ การเห็น การได้ยิน การรู้กลิ่น การลิ้มรส การสัมผัส และการนึกคิด ซึ่งเป็นอารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ โดยมีสติเป็นองค์กำกับ เมื่อสติกำลังมากขึ้น ย่อมเกิดปัญญาเห็นความจริงของนาม-รูป ตามหลักพระไตรลักษณ์ ซึ่งดำเนินไปตามแนวทางแห่งวิปัสสนาญาณ จนพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง สู่ความเป็นพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ: ชั้น ๕, อายตนะ ๑๒, การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

From the study of 5 Aggregates, 12 Āyatanas according the fact, it is found that when the practice knows and considers the 5 Aggregates and 12 Āyatanas according to fact in the state of seeing, hearing, smelling, tasting, touching and thinking which are the temperaments of the eye, the ear, the nose, the tongue, the body and the mind with the mindfulness, as the controller When the mindfulness in of more power, the wisdom arise according to the fact of the Norm and the Form

according to the principle of Tilakkha which is in existence according to the principle of Vipassanā Nāṇa up to being away from all kinds of suffering in Buddhism.

Key word: Five Aggregates, Twelve Āyatana, Vipassanā Meditation, Theravada

๑. บทนำ

มนุษย์ในสังคมยุคปัจจุบัน ได้รับความเปลี่ยนแปลง ที่มีความเจริญรุ่งเรือง ในด้านเทคโนโลยีมากที่สุด หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ ผู้คนส่วนใหญ่ชอบความสะดวกสบาย ดังนั้นมนุษย์ในสังคมยุคปัจจุบันได้รับความเปลี่ยนแปลงที่มีความเจริญรุ่งเรืองในด้านเทคโนโลยีมาก จึงมีเครื่องมืออำนวยความสะดวกเกิดขึ้นมากมาย มีทั้งความบันเทิง ทาง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส หรือเรียกว่าทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ ที่น่าใคร่ชวนให้หลงใหล จนทำให้สภาพทางจิตใจของมนุษย์เราเสื่อมโทรมลง ซึ่งก็ล้วนแต่ทุกข์เพราะอายตนะภายนอกภายในเหล่านี้ นั่นเอง หรือจะกล่าวว่าที่มนุษย์เราทุกข์อยู่ทุกยุคทุกสมัยก็คงจะเป็นเพราะชั้น ๕ นั่นเอง

เมื่อกล่าวถึงธรรมชาติของโลกนี้ หรือโลกธรรมนั้น ถ้าหากบุคคลใดยินดีลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในความเสื่อมลาภ ย่อมยินดียศที่เกิดขึ้น ย่อมยินร้ายในความเสื่อมยศ ย่อมยินดีสรรเสริญที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในนินทา ย่อมยินดีสุขที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในทุกข์ เขาประกอบด้วย ความยินดียินร้ายอย่างนี้ ย่อมไม่พ้นไปจาก ขาติ ขรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขโทมนัสและอุปายาส นั่นคือไม่พ้นไปจากทุกข์นั่นเอง^๑

มนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตทั้งหลายโดยทั่วไปแล้วอาจกล่าวได้ว่า มนุษย์ปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ทั้งหลายในโลก การจะรู้ความจริงของมนุษย์ได้ ก็ต้องศึกษาให้เข้าใจว่าชีวิตคืออะไร ประกอบด้วยอะไร เป็นอย่างไร และดำเนินไปอย่างไร การเข้าใจในหลักการนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย จำเป็นต้องศึกษาทั้งในภาพรวม และรายละเอียดที่ลึกซึ้ง พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า ชีวิตของมนุษย์ประกอบด้วยชั้น ๕ ซึ่งเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการเข้าใจชีวิต การศึกษาเรื่องชีวิตก็ต้องศึกษาให้มีความเข้าใจสมบูรณ์ ชั้น ๕ ประกอบด้วยส่วนที่เป็นร่างกายและส่วนที่เป็นจิตใจซึ่งเรียกว่า รูปและนาม^๒ รูปนั้นเป็นส่วนร่างกาย พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม ให้ปัญจวัคคีย์ฟังเป็นครั้งแรก ว่าได้ย่ออุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์ อุปาทานชั้นคือ ความยึดมั่นในชั้นทั้ง ๕ โดยอาการต่างๆ ชั้น ๕ นั้น ถือว่าเป็นภาระหนัก ที่บุคคลผู้แบกต้องทุกข์ทรมาน แต่ถ้าสามารถปล่อยวางลงได้ก็จะเป็นสุข^๓

ส่วนนามนั้นมีเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น ๔ อย่างนี้ มีหน้าที่แตกต่างกันไป เช่น เวทนาชั้น ได้แก่ ส่วนที่เป็นความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ส่วนสัญญาชั้นคือ

^๑ คุรยละเอียดใน ๑๕/๙๕/๑๒๔.

^๒ คุรยละเอียดใน ขุ.ข.(บาลี) ๒๕/๔/๓., ขุ.ข. (ไทย) ๒๕/๔/๕.

^๓ คุรยละเอียดใน ส.ข.(บาลี) ๑๗/๔๘/๓๕., ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๘/๖๗.

ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้นๆ ได้เช่นขาว ดำ แดง ส่วนสังขารชั้นคือ ส่วนที่เป็นความปรุงแต่งจิต ให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลางๆ ส่วนวิญญาณชั้น เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ ทางอายตนะ ๖ มีการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การได้ลิ้มรส การได้กระทบถูก การได้คิดนึก^๔ ชั้น ๕ นั้นตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ ไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ เป็นทุกข์ คือทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นอนัตตา คือไม่อยู่ในอำนาจของเจ้าของ พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีการบริหารชั้น ๕ โดยให้พิจารณาชั้นทั้ง ๕ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรผันไม่ใช้ของเรา เราไม่ได้เป็นชั้น ๕ ฉะนั้นผู้ศึกษาจึงได้ศึกษาการพิจารณาชั้น ๕ ในสภาวะอายตนะ ๑๒ ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา "การพิจารณา" (โยนิโสมนสิการ) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง

ในส่วนสภาวะอายตนะ ๑๒ นั้นจำแนกออกเป็นภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ อายตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่สัมผัสกาย และธรรมารมณ์ (มโนสัมผัส) ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นแหล่งเกิดจิต หรือเกิดวิญญาณ วิญญาณจะเกิดทุกครั้งที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นรับรส กายสัมผัส ใจรู้อารมณ์ แต่เป็นความรู้เฉย ๆ รับรู้โดยมิได้ปรุงแต่ง แต่ถ้าจิตปรุงแต่งเกิดเวทนา แสวงหาอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่ชอบใจ และความสนุกสนานบันเทิงต่าง ๆ มาปรนเปรอ ตา หู จมูก ลิ้น ผิวกาย ตามใจอยากของตน^๕ พอภพุน ความโลภ โกรธ หลง ก่อให้เกิดความวุ่นวาย เตือนร้อนทั้งแก่ตนและผู้อื่นด้วยการเบียดเบียน ขัดแย้งแย้งชิง กัดขี้นบีบคั้น เอา รัดเอาเปรียบกัน ตลอดจนปัญหาสังคมต่างๆ ที่เกิดเพิ่มขึ้น และแก้ไขไม่สำเร็จ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ สืบเนื่องมาจากการดำเนินชีวิตแบบปล่อยตัวให้ถูกชักจูงไปในทางที่จะปรนเปรออายตนะอยู่เสมอ^๖

มนุษย์ผู้ต้องการดับทุกข์ต่างๆ ให้หมดสิ้นไป จำต้องเรียนรู้ชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ อันเป็นภูมิของวิปัสสนาให้เข้าใจตามความเป็นจริง โดยย่อ ธรรมทั้งสองนี้ คือการกำหนดรู้ รูป-นาม ผู้กำหนดรู้รูปนามต้องดำเนินไปตามทางสายเอกได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ คือ พิจารณาดูกาย เวทนา จิต ธรรม อันได้แก่ รูปธรรม และ นามธรรม

พระพุทธองค์ทรงสอนให้เจริญสติและปัญญา เพื่อมารู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกว่า เป็นเพียงรูปกับนามเท่านั้น และปัญญาที่เข้าไปรู้ถึงสภาวะลักษณะ รูป-นาม โดยความไม่เที่ยง เพราะเกิดดับตลอดเวลา เป็นทุกข์ เพราะทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นอนัตตาเพราะไม่ใช่ตัวตนบังคับบัญชาไม่ได้ ปัญญาที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า "วิปัสสนาปัญญา"^๗

^๔ ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ.(บาลี) ๓๕/๑/๑., อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑/๑.

^๕ ดูรายละเอียดใน อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๕๔-๑๖๙/๑๑๒-๑๑๙.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๖๓.

^๗ ฉันทนา อุสาลักษณ์, **พุทธปัญญา**, (กรุงเทพมหานคร: ทนธัช การพิมพ์ , ๒๕๕๒), หน้า ๑๙๐

นักปฏิบัติพึงเจริญสติรู้เท่าทันสภาวะเคลื่อนไหวทุกอย่างก้าว ด้วยการกำหนดว่า เดินหนอ ๆ หรือ ย่างหนอ ๆ หรือ ยกหนอ ย่างหนอ เหยียบหนอ” เมื่อสมาธิแก่กล้ามากขึ้น นักปฏิบัติจะสามารถรับรู้จิตที่ต้องการจะเดินได้อีกด้วยโดยรู้ว่า จิตที่ต้องการเดินจะเกิดขึ้นก่อน แล้วจึงเกิดอาการเคลื่อนไหวต่อมา^๙ ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติวิปัสสนา อันเป็นทางสายเอกของพุทธศาสนา

ในอรรถกถาได้กล่าวว่า ภิกษุย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ (ความเป็นผู้รู้พร้อม) ในการก้าวไปข้างหน้า และถอยกลับมาข้างหลัง ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการแลไปข้างหน้า แลเหลียวไปข้างซ้ายข้างขวา ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะในการคู้เอวจะเข้า เหยียดเอวจะออก ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะ ในการทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะในการกิน ดื่ม เคี้ยว และลิ้ม ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะในการถ่ายอุจจาระและปัสสาวะ ย่อมเป็นผู้ทำสัมปชัญญะในการเดิน ยืน นั่ง หลับ ตื่น พุด และความเป็นผู้นิ่งอยู่^{๑๐}

การเจริญวิปัสสนาเป็นหนทางสายเอกที่จะนำไปให้หลุดพ้นได้ เพราะการเจริญวิปัสสนาภาวนาเป็นการสร้างปัญญาเพื่อตัดรากเหง้าแห่งอวิชชา อันคำมีต้นนี้ ซึ่งชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ เป็นความเชื่อมโยงกันเหมือนอย่างทวารประตูและผู้ที่ได้รับรู้มัน เปรียบเหมือนว่า เมื่ออายตนะภายนอกและภายในกระทบกัน ก็เกิดเป็นการรับรู้ปรุงแต่งขึ้นมาทันที ซึ่งสรุปโดยย่อกล่าวหาว่าอุปาทานชั้นทั้ง ๕ นั้นแหละเป็นตัวทุกข์ จึงจำเป็นที่เราจะต้องศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทว่ามีการกล่าวถึงชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ว่าอย่างไรบ้างนั่นเอง

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
๓. เพื่อศึกษาชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยมุ่งศึกษาชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท แล้วนำมาสรุปบรรยายเชิงพรรณนา มีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

^๙ พระโสภณมหาเถร (มหาสียาตอ) รจนา, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม, ป.ธ. ๙, M.A., Ph.D) ตรวจชำระ, พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง, **วิปัสสนานัย เล่ม ๑**, (นนทบุรี: ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๒๓๑.

^{๑๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๖/๒๑๒, ม.ม.อ. (ไทย) ๑๗/๑๓๕/๖๐๘-๖๐๙.

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้ประกอบการวิจัยซึ่งได้แก่เอกสารที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยโดยรวบรวมจากแหล่งต่าง ๆ โดยแยกเป็นประเภทดังนี้

๑) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ โดยวิธีเก็บข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ภาษาบาลี พระไตรปิฎกภาษาไทยอรรถกถาฎีกาและปกรณ์วิเสสต่าง ๆ รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๒) รวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ คือ งานวิจัยวิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งส่วนที่เป็นคำอธิบายจากหนังสือเอกสารฉบับต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

๒. วิเคราะห์ข้อมูล ความเป็นมา ความหมาย ที่เกี่ยวข้องกับชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๓. เรียบเรียงหลักการและหลักธรรมชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนานำเสนอผลการวิจัยโดยการเรียบเรียงและบรรยายเชิงพรรณนา

๔. ผลการศึกษา

๑. ชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า ชั้น ๕ คือกองแห่งรูปธรรมและนามธรรม ที่ประชุมกันเป็นหมวดรวมซึ่งบัญญัติเรียกว่า สัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา อันเป็นธรรมดาของสัตว์โลกทั้งหลาย ที่ยังมีความเห็นผิด ไม่รู้ตามความเป็นจริงในสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นว่า มีเพียงรูปนาม และอายตนะ ๑๒ คือสิ่งที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ มีอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ อายตนะภายใน ๖ คือ เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แตนต่อความรู้ฝ่ายภายใน มี ๑. จักขุ (ตา) ๒. โสตะ (หู) ๓. ฆานะ (จมูก) ๔. ชิวหา (ลิ้น) ๕. กาย (กาย) ๖. มโน (ใจ) ทั้ง ๖ อย่างนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของแต่ละอย่าง เช่น จักขุ เป็นเจ้าการในการเห็น เป็นต้น อายตนะภายนอก ๖ ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แตนต่อการรู้ฝ่ายภายนอก ๑. รูปะ (รูป สิ่งที่เห็นหรือผัสสะ คือ สี) ๒. สัททะ (เสียง) ๓. คันธะ (กลิ่น) ๔. รสชะ (รส) ๕. โผฏฐัพพะ (สัมผัสทางกาย) ๖. ธรรม หรือธรรมารมณ์ (อารมณ์ที่เกิดกับใจ สิ่งที่ใจนึกคิด) ทั้ง ๖ นี้เรียกทั่วไปว่า อารมณ์ ๖ คือเป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดหน่วง เป็นปัจจัยให้เกิดทุกข์ หรือพ้นจากทุกข์ได้ ซึ่งชีวิตของมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายที่ต้องตกอยู่ในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

๒. การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า การอบรมสติปัญญาให้รู้แจ้งความเป็นจริงของสิ่งทั้งปวง โดยอาศัยชั้นและอายตนะเป็นอารมณ์ตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อันเป็นทางสายเอกสายเดียว เพื่อความพ้นทุกข์ซึ่งพระพุทธองค์แสดงเป็นวิปัสสนาภูมิ สติปัฏฐานและวิปัสสนาภูมิเมื่อพิจารณาองค์ธรรมแล้วจัดเป็นอารมณ์ที่ปรากฏทางกาย เวทนา จิต และธรรมว่าเป็นเพียงสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย มีสติปัญญารู้สภาวะของรูปนามที่เป็นปัจจุบันอย่างชัดเจนเห็นไตรลักษณ์ได้ตามความเป็นจริงอันส่งผลให้ได้รับ

อานิสส์สามารถเห็นความเกิดดับของเวทนาละอริชชา และตัณหา รู้อารมณ์เพียงสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา ปราศจากความยึดมั่น ถือมั่น การเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทนั้น มี ๔ ข้อคือ

- ๑) กายานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพทางร่างกาย
- ๒) เวทนานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือไม่สุข ไม่ทุกข์ที่เกิดขึ้น
- ๓) จิตตานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันสภาพจิตใจ
- ๔) ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน ใช้สติตามดูโดยมีปัญญารู้เท่าทันเรื่องราวทั้งหลาย ที่รู้ที่คิด ที่เกิดขึ้นในใจ

๓. ขั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

พบว่า ขั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ มีความสัมพันธ์ต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดในภูมิที่มีครบทั้ง ๕ ขั้น เพราะทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปตามปกติ ถ้าอายตนะใดอายตนะหนึ่งบกพร่องไปจะทำให้มีอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิต ขั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ แต่ละประเภทแม้จะแตกต่างกัน แต่สามารถนำมาสังเคราะห์เข้ากันและเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์โดยความเป็นปรมัตถธรรมคือรูปนามเหมือนกัน ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนายังเห็นรูปนามตามความเป็นจริง ย่อมกำหนดรู้สภาวะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส นึกคิด และรูปอันเป็นที่อาศัยของจิตพร้อมทั้งรูปที่เกิดจากจิตในขณะนั้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติเป็นเครื่องกำกับ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้น ย่อมทำให้สมาธิเกิด เมื่อสมาธิมีกำลังแนบแน่นจนเป็นอัปปนาสมาธิ เกิดองค์ฌานเป็นพื้นฐานให้เกิดวิปัสสนาปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม การที่จะเห็นสภาวะลักษณะและพระไตรลักษณ์รูปนามได้ ผู้ปฏิบัติมีความจำเป็นจะต้องกำหนดรูปนามที่เป็นอารมณ์ปรมัตถ์ซึ่งมีลักษณะทั้งสามอย่างอยู่ครบถ้วน ความเข้าใจในพระไตรลักษณ์ว่ารูปนามเกิดดับเป็นความไม่เที่ยง รูปนามเกิดแล้วคงอยู่สภาพเดิมไม่ได้เป็นความทุกข์ และรูปนามเกิดแล้วบังคับบัญชาไม่ได้เป็นความไม่มีตัวตนจะนำไปสู่วิปัสสนาญาณที่สูงขึ้นตามลำดับจนบรรลุมรรคผลนิพพานได้

๕. สรุป

การที่เราจะปฏิบัติเพื่อนำไปสู่แนวทางแห่งความเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่ำสุดจนถึงสูงสุดนั้น ผู้ปฏิบัติต้องยังเห็นรูปนามตามความเป็นจริง ย่อมรับรู้สภาวะเห็น ได้ยิน รู้กลิ่น ลิ้มรส สัมผัส นึกคิด อันเป็นอารมณ์ของตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจโดยมีสติเป็นองค์ธรรมกำกับ เมื่อสติมีกำลังมากขึ้นย่อมเกิดวิปัสสนาปัญญาจนเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของขั้น ๕ และอายตนะดำเนินไปตาม

แนวทางแห่งโศภสญาณตามลำดับจนถึงโคตรภูญาณ พ้นจากความเป็นปุถุชนยังลงสู่ความเป็นพระอรหันต์ หลุดพ้นจากทุกข์ทั้งมวลซึ่งเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงโดยสิ้นเชิง ดับภพชาติ หยุดการเวียนว่ายตายเกิด เพราะเมื่อไม่เกิดอีกเราก็ไม่ต้องแก่ ไม่ต้องเจ็บ ไม่ต้องตาย และไม่ต้องทุกข์กายทุกข์ใจอีกต่อไป ถือว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐที่สุดของชีวิต และเป็นเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา เป็นพระอรหันตมรรคญาณ ละตัณหาในรูปฌาน และอรุณฌานที่เหลือ และดับทุกข์ในวิภูฏสงสารทั้งหมดได้^{๑๐}

ข้อเสนอแนะ

๑. ข้อเสนอแนะในการนำผลการศึกษาไปใช้

ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายหรือเพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยมาเสนอไว้เพื่อเป็นแนวทางกรณีศึกษาไว้ ดังนี้

๑) ควรศึกษาวิเคราะห์ค้นหาหลักธรรมในการปฏิบัติวิปัสสนาในหลักธรรมอื่นๆ

๒) ควรศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักชั้น ๕ กับอายตนะ ๑๒ และเปรียบเทียบกับพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

๒. ข้อเสนอแนะในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งต่อไป

หากมีการศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ ผู้ศึกษาควรที่จะศึกษาในความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆ ในประเด็นดังต่อไปนี้

๑) ศึกษาชั้น ๕ กับอายตนะ ๑๒ เข้าในวิสุทธิ ๗ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๒) ศึกษาชั้น ๕ กับอายตนะ ๑๒ เข้าในโพธิปักขิยะ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

๓. ศึกษาชั้น ๕ กับอายตนะ ๑๒ เข้าในอริยสัจ ๔ ในการเจริญวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนา

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

^{๑๐} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), **มหาสติปัฏฐานสูตร**, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙) หน้า ๔๐๕.

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

ฉันทนา อุสาห์ลักษณ์. พุทธปัญญา. กรุงเทพมหานคร: ทนัช การพิมพ์, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ปอ.ปยุตฺโต). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). มหาสติปัฏฐานสูตร. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๙, M.A., Ph.D.) ตรวจชำระ, พระคันธสาราภิงค์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.

_____. วิปัสสนาญ เล่ม ๑. นนทบุรี: ไทยร่มเกล้า, ๒๕๔๘.